

Piotr Czech

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. rtm. W. Pileckiego, Oświęcim

ETOS OPIEKUŃCZY A ETYKA ZAWODOWA W PRACY PRACOWNIKA SOCJALNEGO

SUMMARY

Caring ethos is a result of natural development of mankind and has influenced on quality of social life. The ethos expresses through concern about welfare of people and giving them assistance in hard situations too. Obligation to help needy is a result of development of citizenship, social work is practical side of this care and this is an answer of social demand on assistance activity. Implementers of assistance activity are social workers, who particular area of professional activity is another person. Subject of work makes that toward social workers are formulated high expectations of ethical and moral. Professional ethos and ethics as carriers of worth, ideas and principles affect on behavior of social workers and this entire professional group. They are embedded in society setting standards of conduct. The concept of ethics is referred to description of individual activity defining the behavior model. The concept of ethos is used for description of a system norm and values a community. Ethical system regulates quality of contacts on the level of social relations and individual attitude of members of the community. Principles, norms and values organize quality of relationships in areas of social intercourse, attitude towards himself, closest and farthest surroundings. In professional social work developing and shaping awareness of professional ethics and ethos permit a properly implement entrusted with the task by social worker (tłumaczenie: dr Katarzyna Matóg)

Keywords: social assistance, ethics, professional ethics, caring ethos

Słowa kluczowe: pomoc społeczna, etyka, etyka zawodowa, etos opiekuńczy

Pragnę rozpocząć od przytoczenia następującego cytatu: „Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości”¹. Powyższe zadania wpisane zostały w gestię ośrodków pomocy społecznej, a ich realizacją zajmuje się pracownik socjalny. Wobec pracownika socjalnego, jako głównego wykonawcy profesjonalnej pomocy formułowane są oczekiwania na różnych płaszczyznach. Stawiane są wysokie wymagania formalne dotyczące wykształcenia na preferowanych kierunków studiów wyższych, które predestynują do wykonywania zawodu. Oprócz wymogów formalnych wyrażane są oczekiwania dotyczące między innymi: rozległej wiedzy humanistycznej z różnych dziedzin nauk społecznych takich jak: psychologia, socjologia, nauki o rodzinie oraz znajomości wielu aktów prawnych, jak również wysokich kompetencji i umiejętności społecznych. Jednocześnie po za wyrażonymi dotychczas oczekiwaniami wobec pracownika socjalnego formułuje się jeszcze jeden postulat, który dotyczy wymagań strefy etyczno – moralnej i mieści się w obszarze etyki zawodowej i etosu zawodowego. Profesjonalny pracownik socjalny „wyposażony” we wszystkie pożądane formalno-prawno-społeczne kompetencje będzie gotowy do pełnienia swojej roli.

Etos i etyka zawodowa, jako nośniki wartości, idei, zasad wpływają na postępowanie pracownika socjalnego i całej grupy zawodowej, są również zakorzenione w społeczeństwie wyznaczając normy postępowania. Tymczasem, niezmiernie często funkcja pracownika socjalnego zostaje sprowadzona do roli urzędnika zajmującego się wyłącznie dystrybucją środków finansowych. Takie postępowanie można by w określonej, jednostkowo trudnej sytuacji materialno – bytowej potraktować, jako konieczność zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwienie

¹ Art. 2 ust. 1 Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004r. (Dz. U. 2015r. poz. 163, tekst ujednolicony).

przeżycia sytuacji niedostatku oraz zapewnienia warunków odpowiadających godności człowieka².

„Pracę socjalną można definiować na wiele sposobów, – jako zawód, działalność praktyczną, naukę czy sztukę”³. Istotą pracy socjalnej i działalności pracownika socjalnego jest dążenie do odzyskania i/lub wzmocnienia możliwości samodzielnego pełnienia ról społecznych oraz samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie jednostek niezaradnych. Droga do tego celu nie może prowadzić jedynie poprzez świadczenia finansowe, ale poprzez całościowy proces pomocowy, którego najistotniejszym elementem jest praca socjalna. „Pracownicy socjalni działają w nieporównywalnych dla innych profesji pomocowych warunkach: z jednej strony stawiane są im wymagania właściwe dla profesjonalnych oddziaływań psychologicznych i pedagogicznych, z drugiej strony wymagania właściwe dla urzędników – funkcjonariuszy instytucji publicznych. Pole aktywności zawodowej pracowników socjalnych wyznaczone jest, zatem dwoma wymiarami: zasadami etyki zawodowej i profesjonalne realizowanej praktyki oraz ideologią instytucji pomocy społecznej, wpisanej w ramy polityki redystrybucyjnej państwa”⁴. Działalność i aktywność zawodową pracownika socjalnego można rozpatrywać w wielu wymiarach: w wymiarze formalno – prawnym, społecznym oraz etycznie – moralnym. Spójrzmy, zatem na pracownika socjalnego przez pryzmat etosu opiekuńczego i etyki zawodowej, a w szczególności etosu zawodowego.

Dla rzeczonych rozważań należy przybliżyć i przyjrzeć się znaczeniom pojęciowym takim jak: etos, etos opiekuńczy, etos zawodowy, etyka, etyka zawodowa.

² Por. Art. 3 ust 1 Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004r. (Dz.U. 2015 r. poz. 163, tekst ujednolicony).

³ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych, Wartości, normy, dylematy etyczne*, „ŚLĄSK” sp. z o.o., Wydawnictwo Naukowe, Katowice (2006), s. 9.

⁴ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz. cyt., s. 11.

Czym zatem jest etos?

„Etos – styl życia danej społeczności, ogólna orientacja danej kultury, przyjęta przez tą społeczność hierarchia wartości, formułowana wprost lub dająca wywnioskować się z ludzkich zachowań”⁵.

„Sam termin etos należący do nauki o kulturze ma cztery podstawowe znaczenia: (1) charakterystyczny dla danej grupy społecznej zespół reguł obyczajowo – moralnych i/lub faktycznie obowiązujący w danej grupie społecznej typ moralności; (2) całościowy wzór kultury danej społeczności lub styl życia obowiązujący w danej grupie społecznej; (3) zespół pewnych charakterystycznych dla danej grupy społecznej zachowań różnego rodzaju; (4) ogólna orientacja określonej kultury”⁶.

W Nowym słowniku pedagogicznym autorstwa Wincentego Okonia czytamy, że: „Etos – (z gr. *Ethos*), to całość przyswojonych przez jakąś zbiorowość i przez nią akceptowanych norm, regulujących zachowanie jej członków”⁷. Na podstawie takiego rozumienia pojęcia można przyjąć, że: etos jest dla danej zbiorowości nośnikiem idei, wartości, jakie oddziałują na procesy społeczne. Poprzez samo pojęcie można opisywać charakterystyczne dla danych zbiorowości czy społeczności reguły i normy postępowania, jak również można opisywać charakterystyczne normy i reguły postępowania dla danych kategorii zawodowych np. etos zawodowy nauczyciela, lekarza czy pracownika socjalnego. W tym miejscu należałoby odnieść się od rozumienia etosu opiekuńczego, który wynika z samego pojęcia etosu. „Etos opiekuńczy jednostek, jako trwały obyczaj postępowania wyrażającego troskę o innych ludzi ma swoje źródła, zarówno w biologicznym instynkcie ludzi, jak również w ich właściwościach duchowych. Celem owego postępowania jest do-

⁵ J.M. Śnieciński (red.) *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. Tom 2, D–H. Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa (2003), s. 164.

⁶ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz. cyt., s. 12

⁷ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*. Wydanie dziesiąte uzupełnione i poprawione, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”. Warszawa (2007). s. 103

bro ludzi zawsze skonkretyzowane ich określoną sytuację życiową. Cele te każda jednostka realizuje inaczej. Czyni to za pomocą dostępnych sobie i charakterystycznych dla siebie środków materialnych, postaw, sposobów postępowania. Etos opiekuńczy ma, więc wymiar głęboko moralny i duchowy. Wynikające z tego normy stają się życiową zasadą porządkującą oraz scalającą osobiste działania opiekuńcze⁸.

„Etos opiekuńczy – można określić, jako normę zabezpieczającą życie i rozwój opartą na moralnym i społecznym bytowaniu człowieka. Realizacja tej normy wymaga zaangażowania, to jest wykorzystania zdolności poznawczych i wolitywnych, powodując tym samym rozwój moralny opiekuna. Wychowawczy aspekt etosu opiekuńczego w kontekście autonomii wychowanka oznacza, że norma zabezpieczająca Życie i rozwój osobowy wypływa z wartości wolności i godności osoby. Opieka i wychowanie nie mogą prowadzić do ubezwłasnowolnienia oraz indoktrynacji⁹”.

„Zatem etos opiekuńczy jest wynikiem naturalnego rozwoju społeczno – kulturowego ludzkości. Stał się podstawową normą życia społecznego zawartą zarówno w prawach człowieka, jak i szczególnych przepisach prawnych regulujących stosunki opiekuna względem podopiecznego¹⁰”.

Państwo za pośrednictwem przyjętej i realizowanej polityki społecznej daje wyraz troski o swoich obywateli między innymi poprzez: świadomą i celową działalność organizacji pomocy społecznej¹¹. Celem

⁸ J. Materne, *Pedagogika socjalna: systematyzacja zagadnień i pojęć*, Wydawnictwo Materne, Szczecin (1999), s. 65

⁹ G. Grzybek, *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów (2013), s. 98.

¹⁰ G. Grzybek., *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, dz. cyt., s. 70–71.

¹¹ Organizacja i model pomocy społecznej od roku 1990 podlega nieustannej modyfikacji. Wpływ na taki stan miała niewątpliwie przemiana dziejowa, jak dokonała się w naszym kraju na przełomie lat dziewięćdziesiątych. Aspiracje naszego do członkostwa w Unii Europejskiej i związana z tym konieczność dostosowania aktów

tych działań jest dobro jednostki, osiągnięcie dobrostanu, w którym owa jednostka jest w stanie samodzielnie funkcjonować. Etos, jako realizowany w danej zbiorowości styl życia, przyjęty przez nią i akceptowalny system wartości pozwala tejże zbiorowości realizować rozmaite zadania wobec swoich członków. Jednakże do realizacji tych standardów wymagana jest kolejna wskazówka, która podobnie jak etos pozwoli realizować wyznaczone zadania w akceptowalny przez tę zbiorowość „procedur”. Tym „drogowskazem” jest etyka. „Etyka – rozumiana jest, jako nauka o moralności; zajmuje się badaniem problemów teoretycznych (aksjologicznych, logicznych) oraz analizą poszczególnych systemów i twierdzeń normatywnych. Nie istnieje – jak dotychczas klasyfikacja logiczna (wyczerpująca i rozłączna zarazem) problemów stanowiących przedmiot badań etyki, dlatego proponuje się następującą typologię jej działów: 1) etyka opisowo – wyjaśniającą, 2) etyka normatywna, 3) metaetyka; niektórzy dodają jeszcze 4) antropologie filozoficzną”¹².

Tak rozumianej etyki nie można mieszać z moralnością. Moralność to rodzaj formalnego zarządzenia, którego zadaniem jest regulacja stosunków pomiędzy jednostkami, pomiędzy jednostką/jednostkami a grupą społeczną. Moralność nabywamy na drodze socjalizacji i oddziałuje na nas przez nacisk społeczny na poziomie koniecznym poprzez np. napiętnowanie lub poprzez instytucję jednostek wybitnych. Moralność ma charakter społeczny i funkcjonuje w nim, jako poglądy

prawnych. Zmieniająca się rzeczywistość spowodowała również konieczność nowelizacji podstawowego aktu prawnego, czyli: ustawy o pomocy społecznej oraz innych przepisów prawa związanych z organizacją polityki społecznej np. ustawy o świadczeniach rodzinnych, ustawy o postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych, ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Organizacja życia społecznego podlega nieustannym przeobrażeniom, tym samym polityka społeczna musi podejmować nieustanny wysiłek, aby nadążyć za zmieniającą się rzeczywistością oraz proponować i podejmować skuteczne rozwiązania wobec nowych problemów i kwestii społecznych.

¹² Grzybek G., *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, dz. cyt., s. 76.

i przekonania, znajdujące swój odpowiednik w postawach ludzi wobec innych, w ich postępowaniu i współżyciu. Etyka natomiast może być rozpatrywana w charakterze indywidualnym, jako np. podejmowana refleksja nad tym, co dobre, a co złe, w wymiarze naukowym, jako np. wyznaczenie zakresów znaczeniowych¹³. „Można powiedzieć, że na drodze rozwoju człowiek nabywa tzw. doświadczenia doświadczenia etyczne. Przedmiotem doświadczenia etycznego są wartości, a także wynikające z nich powinności”¹⁴. Tym samym celem etyki jest dochodzenie do istoty moralności i badania efektów, jakie wywiera na określone społeczności, określonych ludzi, jak również poszukiwanie źródeł powstawania moralności. Racjonalny sposób tworzenia zbiorów nakazów moralnych stanowi ogromne wyzwanie. Teorie etyczne podejmując próbę wskazania na słusność powszechnie obowiązujących nakazów mogą zarówno udowodnić ich słusność jak i im zaprzeczyć pozostając w opozycji do obowiązujących w danej zbiorowości nakazów moralnych. „Niekiedy pojęcia „etyka” i „moralność” funkcjonują zamiennie – takie stosowanie obserwuje się głównie w języku potocznym. Tymczasem współcześnie filozofowie odróżniają te pojęcia, i na ogół przez etykę rozumieją naukę o moralności: a przez moralność zespół wartości, norm, zasad, reguł, zakazów i nakazów, oraz struktur poznawczych sterujących współżycie społeczne oraz postawy indywidualne wobec siebie, innych, otoczenia bliższego (antroposfery) i dalszego (ekosfery) oraz wobec całości bytu, czyli Absolutu¹⁵. Natomiast za Wincentym Okoniem: etyka (gr. *ethikós* –

¹³ Por. G. Grzybek, *Etyka rozwoju a wychowanie*, dz.cyt., s. 46–63; G. Grzybek, *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, dz. cyt., s. 22–30.

¹⁴ S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka*. Wydawnictwo Diecezjalne. Sandomierz (2002), s. 164.

¹⁵ B. Petrozolin-Skowrońska (red. nac.), *Nowa encyklopedia powszechna*, PWN tom 2, D–H. Wydawnictwo PWN, Warszawa (1995–1997), s. 1067. „Wydaje się, że stosowanie pojęć etyka i moralność jest błędne” – zob. G. Grzybek, *Etyka zawodowa jako subdyscyplina naukowa (odniesienie do działalności zawodowej w obszarze nauczania, wychowania i opieki)*, Wydawnictwo UR, Rzeszów (2016), s. 18–21.

moralność): 1) nauka o moralności, na ogół traktowana, jako dyscyplina filozoficzna, której przedmiotem jest teoria dobra, a więc ustalenie tego, co dobre, a co złe z moralnego punktu widzenia: zazwyczaj etykę dzieli się na aksjologię, czyli teorie wartości, zajmującej się głównie teorią dobra moralnego, i deontologię, czyli naukę o powinnościach. ... 2) ogół ocen i norm moralnych¹⁶.

„Etyka nie jest tylko sprawą osobistą, ale w swojej istocie winna być sumą mądrości życiowej¹⁷. Naszemu życiu towarzyszą zasady, normy, wartości i motywacje, zgodnie z nimi dążymy do wyboru rozwiązania przybliżającego nas do realizacji celu. Zwykle jednak wybór ten dotyczy tak zwanego „mniejszego zła”. Obecność w naszym człowieczeństwie dylematów jest niewątpliwie wynikiem ewolucji i ciągłym poszukiwaniem najdoskonalszego rozwiązania. „Pracownik socjalny działa na przecięciu się różnych płaszczyzn i wartości, podejmuje decyzje, którego dążeniem powinno być wybranie rozwiązania lub rozwiązań przybliżających do realizacji celów określonych przez niego i jego klientów¹⁸. Pracownik socjalny staje przed dylematem postępowania zgodnego z oczekiwaniem własnego „ja”, oczekiwaniem klienta, oczekiwaniem przełożonego. W takiej sytuacji jawi się konieczność dokonania wyboru i aktywności zgodnej z nakazami własnego sumienia, spełnienia oczekiwania wyrażonego przez klienta czy zadowolenia przełożonego. Rozstrzygnięcia owego dylematu pracownik socjalny musi poszukiwać we wszystkich możliwych dostępnych „źródłach”, np.: etyce, etosie, moralności. Wytyczne zawarte w etyce zawodowej spisane na przykład w kodeksie etycznym będą oczywistymi wskazówkami w kryteriach wyboru. „Według Ilji Lazari-Pawłowskiej etyka zawodowa to spisane normy odpowiadające na pytanie, jak ze względów moralnych przedstawiciele

¹⁶ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, dz. cyt., s. 103.

¹⁷ G. Grzybek, *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, dz. cyt., s. 76.

¹⁸ M. Sokołowska (red.), *Dylematy etyczne pracowników socjalnych*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich Warszawa (2013), s. 4

zawodu powinni, a jak nie powinni postępować. Etyka zawodowa występuje w postaci norm zinstytucjonalizowanych (kodeksy, przysięgi, ślubowania) oraz norm formułowanych, jako indywidualne propozycje, luźne lub stanowiące uporządkowany zespół postulatów. Od tak rozumianej etyki zawodowej należy odróżnić przekonania moralne, a więc sądy charakterze moralnym rzeczywiście przez daną grupę zawodowa reprezentowane oraz moralność zawodową – postępowanie danej grupy zawodowej ocenianie ze względu na kryteria moralne¹⁹.

„W refleksja dotyczącej etyki zawodowej należy również odnieść się do znaczenia, jakie nadaje Henryk Skorowski, ... jest to próba opracowania najważniejszych norm i perspektyw określonego zawodu, a także ich faktycznych motywacji. Przedmiot tak rozumianej etyki zawodowej dotyczy trzech płaszczyzn: przekonań, powinności i postaw²⁰.”

„Tak jak w ramach pedagogiki społecznej wyspecjalizowała się teoria pracy socjalnej, taki i w ramach etyki, jako dyscypliny normatywnej wydzieliły się etyki szczegółowe, które odnoszą się do poszczególnych zawodów (etyki deontologicznej), a wśród nich etyka zawodu pracownika socjalnego. Najogólniej można powiedzieć, że jej przedmiotem jest formułowanie – wynikających z tradycji i „ducha” zawodu – wzorców osobowych i sposobów zachowań, które mają regulować postępowanie pracownika socjalnego względem petentów w taki sposób, aby ich potrzeby materialne i kulturalne mogły być realizowane w stopniu maksymalnym²¹.”

Pojecie etyki odnosi się do opisu działania jednostki wyznaczającego model jej zachowania, natomiast pojęcie etosu stosuje się do opisu systemu norm i wartości danej zbiorowości. System etyczny reguluje, jakość kontaktów na poziomie relacji społecznych oraz indywidualnych

¹⁹ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz.cyt., s. 109.

²⁰ *Ibidem*, s. 110.

²¹ D. Lalak, T. Pilch (red. nauk.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa (1999). s. 86–87.

postaw członków zbiorowości. Zasady, normy i wartości porządkują, jakość interakcji w obszarach współżycia społecznego, postaw wobec samego siebie, najbliższego i dalszego otoczenia²². „Prawdopodobnie będziemy zawsze potrzebowali sankcji prawa i społecznego nacisku, by dostarczać dodatkowych powodów przeciw poważnym naruszeniom standardów etycznych”²³. Realizowanie powszechnego modelu działania zgodnego z wartościami danej zbiorowości jest przez tę zbiorowość z natury rzeczy aprobowany. Groźba sankcji związana z wszelkimi odstępstwami od wyznaczonych, ogólnie przyjętych i realizowanych standardów postępowania powstrzymuje większość z nas od wszelkiego rodzaju odstępstw. Zasady, normy, wartości porządkujące wszelkie aspekty naszego życia odnoszą się również do aktywności na polu zawodowym. Również te będą zawierały determinanty wyznaczników i standardów etycznych. Przepisy prawne, zakres czynności, polecenia przełożonych składają się na formalny wymiar realizacji obowiązków służbowych i będą odmienne dla poszczególnych grup zawodowych. „Wskaźnikiem przydatności pracownika staje się stopień panowania nad przedmiotem pracy, bowiem jedynie w sytuacji pełnego panowania może on efektywnie i precyzyjnie wypełniać procedury produkcyjne. Nie ma nic niepokojącego, dopóki przedmiotem pracy są tranzystory, ogórki czy nawet bydło rogate. Sprawa przedstawia się jednak zgoła odmiennie, gdy owym w pełni kontrolowanym przedmiotem pracy staje się człowiek”²⁴. Praca socjalna jest takim rodzajem działalności zawodowej, w której pracownik socjalny wchodzi w bezpośrednie interakcje z drugim człowiekiem, i jest to szczególny rodzaj interakcji. Relację pomiędzy pracownikiem socjalnym, (czyli osobą zawodowo zajmującą

²² Por. B. Petrozolin-Skowrońska (red. nacz.), *Nowa encyklopedia powszechna*, dz. cyt., por. także G. Grzybek, *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, dz. cyt., s. 70–71.

²³ G. Grzybek, *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, dz. cyt., s. 14.

²⁴ M. Granosik, *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, „ŚLĄSK” sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe, Katowice (2006), s. 12.

się i zobowiązaną do udzielenia profesjonalnego wsparcia i pomocy) a klientem pomocy społecznej, (czyli osobą znajdującą się w trudnej sytuacji i potrzebującej pomocy) wymagają uregulowania nie tylko natury formalno-prawnej, ale również uregulowania natury etyczno-moralnej. Dla uniwersalizacji standardów postępowania w tym obszarze, pracownik socjalny został zaopatrzonej w kodeks etyczny, czyli specyficzny dla tej grupy zawodowej „... zbiór wytycznych codziennego postępowania zawodowego...”²⁵. Kodeksy etyczne nie są domeną wyłącznie pomocy społecznej. Jako zbiór wytycznych, kodeksy etyczne są w „posiadaniu” również takich grup zawodowych jak: nauczyciele, lekarze, psychologowie. Kodeksy etyczne są niewątpliwie domeną zawodów pomocowych, zawodów, w których realizacja obowiązków służbowych dotyczy kontaktu z drugim człowiekiem. Nie ma przecież kodeksu etycznego informatyków, tokarzy czy fryzjerów. W żadnych innych obszarach aktywności zawodowej, tak jak w dziedzinie niesienia pomocy drugiemu człowiekowi nie kładzie się takiego nacisku na sferę etyczno-moralną osób pomagających. Osoby te codziennie pomocy stykają się z drugim człowiekiem, który wobec przeciwności losu w tym momencie swojego życia jest bezradny i bezbronny. Pracownik socjalny wkracza w ten świat jego niemocy i z zawodowego obowiązku ma podjąć działanie w celu udzielenia potrzebującemu profesjonalnej pomocy i wsparcia. Jednakże nawet profesjonalny pomagacz, jako istota niedoskonała nie jest wolna od pokus wykorzystania okazji i sytuacji bezbronności potrzebującego. Często dysponuje wiedzą i możliwościami, dzięki którym mógłby osiągnąć różnego rodzaju korzyści. Na pracowniku socjalnym ciąży, zatem ogromny obowiązek i jeszcze większa odpowiedzialność. Zbiór wartości i standardów etycznych stanowiących dodatek do formalnych i prawnych zasad postępowania może być a nawet powinien być profesjonalnego pomagacza swoistym „drogowskazem”. Zasoby te mają niewątpli-

²⁵ Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych, *Preambuła*, [w:] Olech A., *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz. cyt., Aneks 2, s. 283.

wie dopomóc pracownikowi socjalnemu w uczciwej i rzetelnej realizacji codziennych obowiązków oraz uchronić go przed pokusami niegodnego zachowania wobec osób korzystających z pomocy i będących od niego zależnymi. „Etycznie wykonywać pracę zawodową może, więc człowiek moralnie dobry i mający tym samym warunki dobrego wykonywania dzieła, efektem zaś jest nie tylko doskonałość dzieła zewnętrznego, ale także dzieła wewnętrznego – samodoskonalenie”²⁶.

Szczególny obszar działalności pracownika socjalnego, jakim jest drugi człowiek powoduje sformułowanie oczekiwań natury etyczno – moralnej na zdecydowanie większym poziomie, aniżeli wobec przedstawicieli zawodów, których aktywność nie wymaga pracy z drugim człowiekiem. Miejsce aktywności zawodowej pracownika socjalnego znajduje się pomiędzy przedstawicielami szczególnej grupy ludzi. To osoby uwikłane w rozmaite problemy, osoby, które nie są w stanie samodzielnie realizować „średniego statystycznego” porządku społecznego, to przede wszystkim osoby ze wszech miar niesamodzielne. „Klienci pomocy społecznej nie składają się z przeciętnych mieszkańców, obywateli, ludzi, wręcz przeciwnie – stanowią odepchniętą przez resztę, zdegenerowaną, gorszą część społeczeństwa. Ich życie niekiedy znacznie różni się od życia statystycznego obywatela, mają znacznie większy kontakt z przemocą, przestępczością, skrajną nędzą. Pracownik socjalny również jest w pewnym stopniu zmuszony w tym świecie uczestniczyć, współprzeżywać problemy nieprzystające do doświadczeń przeciętnego obywatela, a co więcej podejmować wobec tych problemów działania pomocowe”²⁷. Wobec interakcji, jakie zachodzą pomiędzy pracownikiem socjalnym a osobą, która znajduje się w trudnej sytuacji życiowej koniecznym stało się opracowanie jasnych standardów etycznych profesjonalnej praktyki pomocy instytucjonalnej. Wobec procesu pomoco-

²⁶ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz. cyt., s. 155.

²⁷ M. Granosik, *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, „ŚLĄSK” sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe, Katowice (2006), s. 12.

wego względem życiowego kryzysu osoby i jej bezradności stworzenie ponadnormatywnych aktów takich jak: kodeks etyczny pracowników socjalnych nie powinien wywoływać negatywnych emocji. „Potrzeba stworzenia kodeksu etycznego wynika ze świadomości, iż praca socjalna jest siłą napędową zmian społecznych i sumieniem społeczeństwa”²⁸. Tym samym konieczność postępowania wedle wyznaczonych standardów zgodnych z etyką pracy socjalnej, etyką zawodową, etosem zawodowy nie powinny budzić żadnych wątpliwości czy też żadnego sprzeciwu. „Praca, której celem jest wydobywanie, pomnażanie sił ludzkich po to, aby społeczność właściwie funkcjonowała i żeby każdy z jej członków mógł prawidłowo się rozwijać – wymaga od jej twórców szczególnego wykształcenia etycznego”²⁹. Praca socjalna porusza się w przestrzeni marginalizacji i wyizolowania społecznego, pracownik socjalny działa w tym świecie w nieporównywalnych do innych zawodów pomocowych zakresach. Rozmaitość wyzwań wymaga od niego profesjonalnego przygotowania, jak również dostosowania swojej wiedzy i umiejętności nie tylko do aktualnych problemów społecznych, ale także do zadań polityki społecznej, do oczekiwań kadry zarządzającej instytucją oraz do oczekiwań osób, które zwracają się o pomoc. Zróżnicowane i często dynamicznie zmieniające się sytuacje życiowe osób korzystających ze wsparcia powodują, iż pracownik socjalny musi być osobą wyjątkową, która opiera się nie tylko o wiedzę zdobytą podczas nauki w szkole, czy w czasie studiów, ale również o wiedzę kumulowaną przez lata pracy, o doświadczenie oraz mądrość życiową. Oczekiwania wobec profesjonalnego pomagacza są bardzo wygórowane, jednocześnie wymaga od reprezentantów zawodu określonych cech, do których

²⁸ Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych, *Preambuła*. dz. cyt.

²⁹ G. Grzybek, *Świadomość etyczna studentów pedagogiki pracy socjalnej, a wnioski normatywne*, [w:] Praca socjalna, 4. Dwumiesięcznik Instytutu Rozwoju Służb Społecznych, Wydawnictwo Garmound, Warszawa (2001), s. 59.

zaliczyć należy: dużą odporność psychiczną, dobrą kondycję psychiczną i fizyczną oraz nietuzinkowe umiejętności. To profesja, która skupia ludzi o specyficznych predyspozycjach obejmujących poszanowanie godności i odmienności drugiego człowieka, życzliwość i wrażliwość, rozumienie potrzeb, tolerancję. Profesjonalny pracownik socjalny musi łatwo nawiązywać kontakty, być konsekwentny, bezstronny, jednocześnie nie ulegać stereotypom i unikać etykietowania, a nade wszystko pracownik socjalny powinien legitymować się wysokim poziomem natury etyczno-moralnej. „Praca socjalna jest sztuką, nie nauką. Oznacza to, że pracownik socjalny często musi podejmować decyzje odwołując się bardziej do wartości niż do wiedzy”³⁰.

Zawód pracownika socjalnego ma w naszym kraju swoją tradycję, choć jako profesja na tle innych zawodów pomocowych jest stosunkowo młodym. Jednakże w ostatnich latach intensywnie się rozwija. Praca socjalna stanowi coraz częstszy przedmiot zainteresowania ze strony rozmaitych dziedzin nauk humanistycznych. Jako zorganizowana działalność zawodowa coraz częściej postrzegana jest w kategorii profesjonalizacji pracowników socjalnych. Praca socjalna doczekała się również licznych publikacji naukowych. Wszystkie te czynniki niewątpliwie stymulują rozwój tej dziedziny działalności społecznej jak również stanowią o statusie profesjonalizmu. Należy również zwrócić uwagę na opisywanie pracy socjalnej i działalności pracownika socjalnego w odniesieniu do etyki zawodowej, etyki pracy socjalnej czy etosu zawodowego. Praca socjalna doczekała się stworzenia w 1998 roku „Kodeksu Etycznego Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych”. „Istota etyki zawodowej sprowadza się do faktu, iż pracownicy wykonujący ten sam zawód mają wspólne zwyczaje i obyczaje i żaden z nich nie może ich pogwałcić bez narażenia się na naganę udzieloną przez korporację”³¹.

³⁰ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz. cyt., s. 39.

³¹ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz. cyt., s. 112.

Państwo wyraża swoją obecność w życiu obywateli realizując zadania polityki społecznej poprzez różne instytucje publiczne do zadań, których zaliczyć można m. in.: przeciwdziałanie przejawom zjawisk i patologii, wspieranie rozwoju gospodarczego, zajmowanie się aspektami pracy i zatrudnienia, utrzymanie systemu edukacji i nauki, itd. Pośród wielu swoich zadań polityka społeczna podejmuje również aktywność w dziedzinie udzielenia pomocy i wsparcia każdemu obywatelowi państwa, który z jakiegoś powodu okresowo, bądź stale nie jest w stanie przeciwstawić się przeciwnościom losu. Realizacja polityki społecznej wyraża się w działaniach pomocy społecznej i pracy socjalnej. Państwo organizuje działania o charakterze pomocowym bądź wspierającym swoim obywatelom, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji życiowej. Filantropia i działalność dobroczynna towarzyszy człowiekowi od bardzo dawna, natomiast profesjonalna pomoc i praca socjalna jest dziedziną stosunkowo młodą. Od kiedy pomoc drugiemu człowiekowi przekształciła się w profesję, to z uwagi na charakter tej działalności zaistniała konieczność uregulowań formalno – prawnych, jak również podjęcia ustalenia standardów etycznych wykonywania zawodu. Potrzeba uregulowań w zakresie etycznym wynika „... z konieczności podejmowania decyzji dotyczących losu podopiecznego”³². Biorąc pod uwagę rodzaj zadań pracownika socjalnego i pracy socjalnej, kierowanie się standardami etycznymi i poszanowaniem drugiego człowieka winno być fundamentalną zasadą tej grupy zawodowej. „U podstaw etycznych zasad społecznych jest zasada dobra wspólnego, polegająca na stworzeniu członkom społeczności – osobom ludzkim – optymalnych szans rozwoju. ... Osoba ludzka w stosunku do państwa jest wartością pierwotną, stąd też państwo winno stać na straży dobra osoby, jej rozwoju i pomyślności. ..., każdy człowiek ma pewne uprawnienia. Uprawnieniom tym

³² G. Grzybek, *Świadomość etyczna studentów pedagogiki pracy socjalnej, a wnioski normatywne*, [w:] Praca socjalna 4. Dwumiesięcznik Instytutu Rozwoju Służb Społecznych, Wydawnictwo Garmound, Warszawa (2001), s. 76.

odpowiadają także obowiązki³³. Zdecydowanie częściej domagamy się swoich uprawnień i wynikających z tego przywilejów. Świat ludzki jest światem wartości i światem wyborów, odkrywając możliwość wyboru dokonuje hierarchizacji jednych wartości nad drugimi. To, co odróżnia człowieka od człowieka to sposób bycia, to codzienne zmagania nad wyborami dobra i przeciwstawiania się złu³⁴. W tych codziennych wyborach cennym drogowskazem jest norma, która w połączeniu z wartością wskazuje postulat określonego działania. „Etyka profesjonalna nie jest jedynie zbiorem zachowania, które społeczeństwo lub kultura mogą ocenić. Są to oczekiwane zachowania, przyczynowo związane z profesjonalną odpowiedzialnością, która sama przez się implikuje sankcje społeczne. ... Etyka zawodowa jest, więc pewnym wymiarem aktywności profesjonalnej, realizuje się »tu i teraz« w relacjach profesjonalisty z osobą – podmiotem jego działań. Tym, co profesjonalną praktykę czyni etyczną, nie jest właściwe zachowanie, które jest zgodne z wymaganiami sytuacji profesjonalnego świadczenia usług³⁵.”

Praca, której celem jest umożliwienie prawidłowego funkcjonowania innego człowieka wymaga od reprezentantów profesji szczególnych umiejętności. Pracownik socjalny działa w niezwykle trudnym środowisku rzeczywistości społecznej i ciąży na nim wyjątkowa odpowiedzialność związana z możliwością sprawowania swoistej kontroli nad życiem innego człowieka. „Pracownik musi każdorazowo wybierać, czy stanie po stronie wymogów instytucji i bezwzględnie będzie realizował powierzone mu zadania uprzedmiotawiając klienta, czy odstąpi od sztywnej procedury, a jego działania wyznaczone będą perspektywą podmiotową, współczuciem i troską³⁶.”

³³ G. Grzybek, *Świadomość etyczna studentów pedagogiki pracy socjalnej*, dz. cyt., s.57–58.

³⁴ Por. Grzybek G., *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, dz. cyt., s 37–38.

³⁵ A. Olech, *Etos zawodowy pracowników socjalnych*, dz. cyt. s. 120.

³⁶ M. Granosik, *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, dz. cyt. s. 13.

Podsumowując podjęte rozważania można sformułować następujący wniosek: etos i etyka w działaniach pracownika socjalnego stanowią znaczące narzędzie w profesjonalnym procesie pomagania drugiemu człowiekowi. Etos, jako podstawowa norma życia społecznego reguluje między innymi relacje pomiędzy pracownikiem socjalnym a klientem pomocy społecznej. Formułowana i przyjęta hierarchia wartości reguluje między innymi zachowania zawodowe poszczególnych członków społeczności. Natomiast etyczna postać pracy socjalnej to nie tylko zbiór nakazów i zakazów, ale standardy zachowań etycznych. Wypracowanie i ukształtowanie świadomości etosu i etyki zawodowej pozwolą pracownikowi socjalnemu prawidłowo realizować zadania pracy socjalnej.

BIBLOGRAFIA

- [1] Granosik M., *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, ŚLĄSK” sp. z o.o., Wydawnictwo Naukowe, Katowice (2006)
- [2] Grzybek G., *Etyka rozwoju a pedagogika opiekuńcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów (2013)
- [3] Grzybek G., *Etyka rozwoju a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów (2010)
- [4] Grzybek G., *Etyka zawodowa jako subdyscyplina naukowa (odniesienie do działalności zawodowej w obszarze nauczania, wychowania i opieki)*, Wydawnictwo UR Rzeszów (2016)
- [5] Grzybek G., *Świadomość etyczna studentów pedagogiki pracy socjalnej, a wnioski normatywne*, [w:] Praca socjalna 4, Dwumiesięcznik Instytutu Rozwoju Służb Społecznych, Wydawnictwo Garmound, Warszawa (2001), s. 53–62
- [6] Kowalczyk S., *Zarys filozofii człowieka*, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz (2002)
- [7] Kromolicka B., *Etos opiekuńczy w trakcie zmiany społecznej*, [w:] Marzec-Holka K. (red.) Kapitał społeczny a nierówności – kumulacja i redystrybucja, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego Bydgoszcz (2009). s. 153 – 160
- [8] Lalak D., Pilch T. (red. nauk.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa (1999)
- [9] Materne J., *Pedagogika socjalna: systematyzacja zagadnień i pojęć*, Wydawnictwo Materne Szczecin (1999)
- [10] Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny. Wydanie dziesiąte uzupełnione i poprawione*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa (2007)
- [11] Olech A., *Etos zawodowy pracowników socjalnych, Wartości, normy, dylematy etyczne*. „ŚLĄSK” sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe Katowice (2006)

- [12] Petrozolin-Skowrońska B. (red. nacz.), *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, tom 2, D–H, Wydawnictwo PWN, Warszawa (1995–1997).
- [13] Sokołowska M. (red.), *Dylematy etyczne pracowników socjalnych*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich Warszawa (2013)
- [14] Śnieciński J.M. (red.), *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, tom 2, D–H, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK” Warszawa (2003).

INNE

Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych, aneks 2, s. 283–286, [w:] Olech A., *Etos zawodowy pracowników socjalnych. Wartości, normy, dylematy etyczne*, „ŚLĄSK” sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe Katowice (2006)

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004r. (Dz. U. 2015r. poz. 163, tekst ujednolicony)